

УДК 37.018.3:36.62]:305:37.011.3-055.52:005.336.2

ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВ-ВИХОВАТЕЛІВ ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ СІМЕЙНОГО ТИПУ

Шевченко Т.Ю., директор
Сумський обласний центр для сім'ї, дітей та молоді

У статті проаналізовані особливості гендерної компетентності як складової гендерної культури батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу. Теоретично обґрунтована необхідність формування гендерної культури батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу, заснованої на ідеї гендерної рівності.

Ключові слова: гендер, культура, гендерна культура, компетентність, гендерна компетентність, дитячий будинок сімейного типу, батьки-вихователі, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування.

В статье проанализированы особенности гендерной компетентности как составляющей гендерной культуры родителей-воспитателей детских домов семейного типа. Теоретически обоснована необходимость формирования гендерной культуры родителей-воспитателей детских домов семейного типа, основанной на идее гендерного равенства.

Ключевые слова: гендер, культура, гендерная культура, компетентность, гендерная компетентность, детский дом семейного типа, родители-воспитатели, дети-сироты и дети, лишённые родительской опеки.

Shevchenko T.Yu. GENDER COMPETENCE AS A COMPONENT OF THE GENDER CULTURE OF PARENTS-CAREGIVERS OF FAMILY-TYPE ORPHANAGES

The article analyzes the features of gender competence as a component of the gender culture of parent-educators of family-type children's homes. The necessity of forming a gender culture of parent-educators of family-type children's homes based on the idea of gender equality.

Key words: gender, culture, gender culture, competence, gender competence, children deprived of parental care, family forms of care, child-orphan and children without parents care.

Постановка проблеми. В Україні останнім часом набуває особливої актуальності проблема створення суспільства гендерної рівності, оскільки в умовах глобалізації процеси рівноправності між чоловіком і жінкою дедалі більше зазнають європейських і світових впливів. У сучасному українському суспільстві спостерігається становлення нової соціокультурної реальності, виявами якої є зміна характеру відносин між людьми та стилю їхніх взаємин, зміна соціальної орієнтації та ідеалів, переоцінка цінностей і формування їхньої нової ієрархії, формування нових соціально-культурних потреб, поява нових способів життя. Трансформація соціальних і культурних моделей поведінки жінок і чоловіків призвела до виокремлення дослідниками гендерної культури з властивими їй цінностями, нормами, знаннями.

Державне забезпечення гендерної політики передбачає інтегрування гендерного підходу в усі сфери суспільного життя – освіту, культуру, законодавство, соціальну політику тощо. Відповідно до визначеного стратегічного курсу важливими складовими державної соціальної політики стає створення умов для реалізації права кожної дитини, зокрема дітей-сиріт і дітей, позбавле-

них батьківського піклування, на виховання в сім'ї; виховання та утримання дітей відповідно до принципу родинності. У цьому процесі особливе місце посідають дитячі будинки сімейного типу (далі – ДБСТ) загалом і батьки-вихователі ДБСТ зокрема. Перебування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у ДБСТ як альтернативній формі сімейного виховання, на відміну від умов інтернатного перебування, соціально-педагогічне середовище якого зазвичай є гендерно незбалансованим, надає більш сприятливі умови для гендерного виховання. До того ж сімейне оточення має більш потужний виховний потенціал, ніж інтернатний заклад, оскільки поряд із зовнішнім впливом на розвиток особистості відбувається процес стихійного засвоєння дитиною суспільно значущих ролей та установок. Однак у свідомості батьків-вихователів ДБСТ на сучасному етапі недостатньо сформованого почуття особистої відповідальності за формування їхньої гендерної компетентності. Відсутність повноцінного гендерного виховання та гендерної культури призводить до відхилень у формуванні особистості, гендерної неадекватності, нещасних шлюбів, а іноді й до серйозних психічних дисфункцій. Розширення науко-

вих знань батьків-вихователів, підвищення рівня їхньої гендерної культури, формування гендерної компетентності – необхідна умова зрушень у розвитку гендерної свідомості батьків-вихователів. Тому питання ефективності процесу формування гендерної компетентності як складової гендерної культури батьків-вихователів ДБСТ є дуже актуальним у процесі виконання соціального замовлення щодо формування гендерної культури молодого покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних і методологічних аспектів проблеми формування гендерної компетентності та гендерної культури батьків-вихователів ДБСТ є досить специфічними, тому що тісно пов'язані із соціально-психологічними, культурологічними, правовими та педагогічними науковими напрямками. Аналіз наукової літератури, дотичної до проблеми гендеру, свідчить, що поняття «гендер» розглядало багато зарубіжних і вітчизняних науковців, а саме: С. Бем, О. Вороніна, Г. Гарфінкель, Е. Гіденс, Т. Говорун, Дж. Скотт, Е. Каменська, Т. Мельник, Н. Приходькіна. Поняття «компетентність», «гендерна компетентність» у різних контекстах вивчали такі науковці, як: М. Бирки, Ю. Варданян, Н. Єфремова, І. Загайнов, І. Зимня, О. Кікінеджи, І. Кльоцина, О. Кучай, Н. Ничкало, О. Пометун, Л. Тархан, А. Хом'як, А. Чемерис, А. Шишко, Л. Штильова та інші. Питання гендерної культури розглядали Р. Айвазова, Т. Вороніна, О. Кікінеджи, І. Клименкова, Т. Мельник, С. Оксамитна, Л. Посадська, П. Терзі, О. Цокур.

Аналіз робіт зазначених науковців свідчить про значний об'єм теоретичного та емпіричного матеріалу, що становить концептуальну базу нашого дослідження з вищезазначеної проблеми. Однак залишається актуальною проблема формування гендерної компетентності як складової гендерної культури батьків-вихователів ДБСТ.

Постановка завдання. Завданням дослідження є актуалізувати питання формування гендерної компетентності як складової гендерної культури батьків-вихователів ДБСТ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час розгляду феномена гендерної компетентності як складової гендерної культури батьків-вихователів ДБСТ необхідно розглянути такі його складові: «гендер», «культура», «гендерна культура», «компетентність», «гендерна компетентність». Саме ідея гендерної рівності, на думку науковців, стала поштовхом для розроблення гендерної культури. Поняття «гендерна культура» поєднує два поняття:

«гендер» і «культура», у якому, на наш погляд, ключовим є «гендер».

Гендерні дослідження та термін «гендер» у суспільних науках введені для окреслення нових стратегій світового регулювання соціо-статевих відносин між жінкою та чоловіком і розмежування біологічного та соціального тлумачення їхніх рольових взаємин у суспільстві. Дослідники наголошують, що «гендер» – складне поняття, яке розкриває широкий зміст цього суспільного явища. Вивченням змісту поняття «гендер» займалося багато зарубіжних і вітчизняних науковців, а саме: Дж. Скотт, Е. Гіденс, Т. Говорун, Е. Каменська, Т. Мельник, Н. Приходькіна. Попри певні змістові розбіжності, дефініції категорії гендеру доводять, що розходження особистісних і поведінкових характеристик жінок і чоловіків не пов'язані прямо з дією біологічних факторів, а визначаються специфікою соціальної взаємодії. Інакше кажучи, «гендер» – це змодельована суспільством і підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої та жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та стосунків жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їхньої статі [7, с. 11].

Гендерні дослідження в соціальному та гуманітарному знаннях надали можливість для переосмислення культури, розуміння необхідності зміни традиційних цінностей на цінності, які проголошують, що чоловік і жінка різні, але рівні.

Поняття «культура» має багато визначень, тому зупинимося на принципово важливих для нашого наукового пошуку. «Словник іншомовних слів» визначає поняття «культура» як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії; освіченість, вихованість; рівень, ступінь досконалості певної галузі господарської чи розумової діяльності, праці і фахової підготовки суспільної поведінки [11]. «Тлумачний словник української мови» зазначає, що культура – все, що створено людським суспільством та існує завдяки фізичній і розумовій праці людей, на відміну від явищ природи [4, с. 202]. Тож вплив культури на становище людини у світі та її ставлення до світу, без сумніву, є значним і відіграє велику роль у формуванні та зміцненні суспільства. Культура впливає на всі сфери суспільної та індивідуальної життєдіяльності, зокрема й на характер поведінки, форми та стиль спілкування людей.

Питання гендерної культури розглядали Р. Айвазова, Т. Вороніна, О. Кікінеджи, І. Клименкова, Т. Мельник, С. Оксамитна, Л. Посадська, П. Терзі, О. Цокур. Дослідник С. Оксамитна розглядає гендерну культуру як невіддільний складник демократичного світогляду, дотримання принципу рівної та рівноцінної громадянської гідності кожної людини незалежно від статі, забезпечення рівних можливостей для самореалізації та розвитку особистості чоловіків і жінок, визнання необхідності соціального партнерства жінок і чоловіків, консенсусного характеру досягнення рівності між ними [9, с. 174]. Український гендерний дослідник Т. Мельник зазначає, що гендерна культура передбачає сформованість у людини правильного розуміння щодо призначення чоловіка та жінки, їхнього статусу та взаємовідносин у різних сферах суспільства [8, с. 59]. На думку О. Кікінеджи та О. Кізь, гендерна культура розглядається як система соціально-економічних, правових та етнопсихологічних умов існування суспільства, що сприяє становленню чоловіка та жінки як рівних соціальних істот [5, с. 65]. Сучасний український науковець П. Терзі стверджує, що гендерна культура як особливе соціальне явище виникає у вигляді сукупності матеріальних і духовних багатств, цінностей та ідей, норм і традицій, знакових систем, яка використовується суспільством для закріплення, збереження й передачі надбань накопиченого соціального досвіду, забезпечення комунікації та регуляції статево-рольової поведінки його членів як представників певної соціальної статі – жіночої та чоловічої [12]. Без сумніву, гендерна культура як складова загальної культури використовується в суспільстві для збереження та передачі надбань накопиченого соціального, зокрема гендерного, досвіду та впливає на особистість конкретних людей, які займаються професійно проблемами міжособистісних відносин. Ми згодні з думкою сучасних дослідників, які стверджують, що саме під впливом культури зберігаються та поширюються норми, цінності, уявлення, традиції, стереотипи щодо поведінки чоловіків і жінок у різних сферах життєдіяльності суспільства та відбувається становлення особистості.

У рамках компетентнісного підходу визначальним стає з'ясування ключових термінів «компетентність» і «гендерна компетентність». Аналіз наукових досліджень М. Бирки, Ю. Варданян, Н. Єфремової, І. Зимньої, О. Кучай, Н. Ничкало, О. Пометун, Л. Тархан, А. Хом'як, А. Чемерис, А. Шишко та інших учених щодо змісту поняття «компетентність» свідчить, що в педагогічній на-

уці відсутня єдина точка зору щодо сутності наукової категорії поняття «компетентність». Попри певні відмінності в трактуванні змісту поняття «компетентність», І. Зимня, Н. Єфремова, В. Олійник, А. Шишко та інші дослідники вважають, що ядром структури компетентності виступають, передусім, сукупність знань, умінь і навичок, вживаних у конкретній сфері діяльності людини. У сучасній вітчизняній освітній політиці дефініція «компетентність» трактується як «здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості» [1].

Гендерна компетентність трактується науковцями крізь призму професійної діяльності. Окремі аспекти гендерної компетентності як складової професійної компетентності досліджували О. Болотська, Т. Голованова, І. Зимня, І. Загайнов, О. Каменська, І. Кльоціна, І. Мунтян, М. Раздвилова та інші вчені. Гендерна компетентність визначається особливою системою гендерних знань і практик, що відповідають принципам паритетності статі. На думку О. Нежинської, «під гендерною компетентністю особистості треба розуміти знання, уміння, навички, що зумовлюють взаємодію з особами різної статі на засадах гендерної рівності, опосередковані їхніми індивідуально-психологічними гендерними характеристиками (маскулінність/фемінність, гендерна ідентичність, гендерні установки та стереотипи), які проявляються в повсякденній життєдіяльності, спілкуванні та поведінці з особами різної статі» [2, с. 19]. Т. Грабовська окреслює гендерну компетентність «як процес спрямованих і спонтанних впливів на особистість, що допомагає засвоїти знання про гендер, норми, правила поведінки та установки відповідно до культурних уявлень про роль, становище та призначення представників різних статей у суспільстві, сприяє становленню повноцінних членів суспільного життя та залучає їх до усталеної системи гендерних ролей» [3 с. 5]. І. Кльоціна гендерну компетентність розглядає як «характеристику, яка дає змогу особистості не бути суб'єктом або об'єктом ситуацій гендерної нерівності, а дає можливість помічати ці ситуації у своєму житті; протистояти сексизмові, дискримінаційним впливам; самим не створювати ситуації гендерної нерівності» [6, с. 60–65].

Специфіку функціонування ДБСТ як сімейної форми виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, вивчали Т. Бондаренко, Л. Волинець, І. Доля, Ю. Ілляшенко, Н. Комарова, Г. Лактіонова, В. Москалюк, І. Ченбай, Ж. Петрошко,

І. Пеша, Л. Пономаренко, Ю. Черновалюк та інші науковці. Аналізуючи життєдіяльність дитячого будинку сімейного типу, І. Пеша визначає його особливості як соціально-педагогічного середовища, що виконує функції як соціального й соціалізуючого інституту. Дитячий будинок сімейного типу, як стверджує І. Пеша, є соціальним інститутом становлення особистості дитини, позбавленої батьківського піклування, який виконує такі соціальні функції, притаманні кожній сім'ї, як: економічна, виховна, рекреативна, комунікативна, регулятивна, феліцитологічна [10, с. 67].

ДБСТ як соціальний інститут формує знання, досягнення, зберігає традиції та моделі поведінки, модифікує форми й типи взаємовідносин між людьми. Становленню вихованців ДБСТ як соціальній особистості сприяють механізми педагогічного впливу, поширення цінностей культури, оволодіння духовними цінностями, а також рівень гендерної культури та гендерних знань батьків-вихователів.

Висновки з проведеного дослідження. Незважаючи на те, що питання сімейного виховання, педагогічної освіти висвітлюються в багатьох педагогічних, психологічних, соціологічних працях, сьогодні не визначені зміст і шляхи формування гендерної компетентності як складової гендерної культури батьків-вихователів ДБСТ, критеріїв і параметрів оцінки їхнього визначення.

Аналіз соціально-педагогічних умов виховання дітей у ДБСТ доводить, що така форма опіки потребує відповідної підготовки батьків-вихователів. Отже, питання щодо розширення гендерних знань, формування гендерної культури батьків-вихователів, на нашу думку, потребує включення до програм підготовки кандидатів у батьки-вихователі. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розробленні методики формування гендерної компетентності як складової гендерної культури батьків-вихователів, у розповсюдженні знань щодо гендерної культури серед батьків-вихова-

телів дитячих будинків сімейного типу для засвоєння моделей їхньої поведінки у спілкуванні з вихованцями та конструктивного вирішення проблем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій». Офіційний сайт Верховної Ради України «Законодавство України». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>
2. Бондарчук О.І., Ващенко І.М., Нежинська О.О. Гендерна освіта в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів: програма спецкурсу для слухачів очно-дистанційної форми навчання в системі післядипломної педагогічної освіти. К., 2010. 21 с.
3. Грабовська Т.О. Шляхи гуманізації відносин педагогів з учнями. Навчально-методичні проблеми формування оптимального педагогічного клімату в шкільному колективі. К.: МАУП, 1999. 134 с.
4. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови. Харків: Фоліо, 2006. 540 с.
5. Кікінеджи О.М., Кізь О.Б. Формування гендерної культури молоді: науково-методичні матеріали до тренінгової програми. Практична психологія та соціальна робота. 2007. № 8. С.64–68.
6. Клецина И.С. Развитие гендерной компетентности государственных и муниципальных служащих в процессе гендерного образования. «Женщина в российском обществе». Российский научный журнал. № 3 (44). 2007. С. 60–65.
7. Мельник Т.М. Гендер як наука та навчальна дисципліна. Основи теорії гендеру: навч. посібник. К.: «К.І.С.», 2004. С. 10–29.
8. Мельник Т.М., Кобилянська Л.С. 50/50: Сучасне гендерне мислення: словник. К.: «К.І.С.», 2005. 280 с.
9. Основи теорії гендеру: навч. посібник. К.: «К.І.С.», 2004. 536 с.
10. Пеша І.В. Соціальний захист дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: (проблеми реформування). К.: Логос, 2000. 86 с.
11. Словник іншомовних слів. URL: <http://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%CA%F3%EB%FC%F2%F3%F0%E0>
12. Терзі П.П. Формування гендерної культури студентів вищих технічних навчальних закладів: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Кіровоград, 2007. 22 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1627669/>